

CONSIDERAȚII ASUPRA RESTURILOR DE MAMIFERE DIN STAȚIUNEA GRAVETIANĂ DE LA LESPEZI — LUTĂRIE (JUD. BACĂU)

de ALEXANDRA BOLOMEY

În ultimele trei decenii s-a făcut efortul — și s-a reușit — ca cercetarea paleoliticului să acopere mai mult sau mai puțin uniform toată suprafața României. Inventarele litice descoperite dovedesc în mod neîndoielnic că diverse regiuni ale țării au fost locuite în aproape toate etapele epocii vechi a pietrei, demonstrând nivelul tehnologic atins, legăturile cu areale culturale vaste și, deci, permițând încadrarea în limitele largi ale schemei cronotipologice a paleoliticului. Din păcate, pentru majoritatea așezărilor în aer liber din paleoliticul superior, fenomenele de decapare și iluviale regionale, compoziția chimică a solului etc. au distrus documentele organice — singurele în măsură să furnizeze date asupra relațiilor omului cu mediul înconjurător. De aceea, puținele excepții — dintre care face parte stațiunea de la Lespezi — merită toată atenția pentru posibilitatea de a reconstitui o filă din istoria faunei, Moldovei și, pentru arheologie, raportul dintre omul paleoliticului superior și animale ca parte integrantă a mediului natural în care acesta și-a desfășurat viața.

Rezultatele săpăturilor de la Lespezi, care au totalizat o suprafață de 837 m² au făcut obiectul unui amplu raport, în care situația stratigrafică destul de ingrată este în mod detaliat analizată în contextul geomorfologic al Subcarpaților văii Bistriței¹. Reamintim că importanța așezării este amplificată de cele câteva datări C¹⁴ de care dispune (de altfel, primele pentru gravetianul de pe teritoriul țării) și anume: 16.070±350 B.C. (Bln-808; nivel V); 16.160±300 B.C. (Bln-806; nivel III) și 15.670±320 B.C. (Bln — 805; nivel II).

Cîteva precizări tehnice și metodologice. Autorul rîndurilor de față nu a participat la campaniile de teren.

Metoda de lucru adoptată în timpul săpăturilor este descrisă de conducătorii acestora². Precizăm în plus că s-a lucrat la spaclu, fără cernerea sau spălarea depozitelor; aceasta nu a împiedicat recuperarea unor pîlese și fragmente foarte mici (nu însă și a rozătoarelor), deși există dubiul ca ponderea reală a acestei categorii să fi fost întrucîtva mai mare decît cea consemnată.

În laborator, materialul osos a fost împărțit după cum se obișnuiește, în determinabil și indeterminabil. Numeric și ca masă lotul indetermi-

1. Maria Bitiri și Viorel Căpitanu, *Carpica*, 5, 1972, p. 39—68.

2. *ibid.*, p. 46.

nabil îl întrece pe cel determinabil. Starea de conservare precară a necesitat tratarea în băi repetate cu soluție 1—10% nitrolac în acetonă.

Pentru circa 1/2 din eșantion, din notația de teren rezultă numai „nivelul“ de locuire și nu adâncimea propriu zisă. Asemenea imprecizuni se datorează situației subliniată de autorii raportului săpăturilor care au fost nevoiți să fa.ă față dificultăților stratigrafice locale, în condițiile distrugerii unei părți din așezare (datorită „Lutăriei“ satului Lespezi și a celor învecinate), lipsei unui orizont de referire, denivelărilor etc.

Nivelele de locuire s-au stabilit în funcție de vetre. Dar autorii descoperirilor atrag atenția că spațiile care le despart nu sînt perfect sterile, deși materialele găsite aici sînt incomparabil mai rare decît la nivelul vetrelor, în jurul cărora sînt aglomerate. Fără îndoială că la împrăștierea materialelor în spațiile dintre vetre suprapuse au contribuit și procesele diluviale constatate³. Contribuția activității diluvio-coluviale la formarea depozitelor de pe terasele și promontoriile din sectorul Văii Bistriței în aval de Piatra Neamț era un fapt cunoscut geomorfologilor. După I. Donisă așezarea de la Lespezi este plasată pe un promontoriu (și nu o terasă) „care este un deluviu de alunecare ce ar data din prima parte a Würmianului“⁴. Săpăturile arheologice de la Lespezi completează aceste cunoștințe, aducînd dovada continuării proceselor diluviale, poate cu o amplitudine ceva mai scăzută, și în cursul fazelor vürmiene tîrzii⁵.

Deși lotul de resturi osoase din nivelul VI este nesatisfăcător din punct de vedere cantitativ trebuie ținut cont de el avînd în vedere nu atît grosimea lui considerabilă (circa 1.30 m), ci mai cu seamă poziția sa izolată, despărțită de nivelul următor prin mai mult de jumătate de metru.

Deoarece din spațiul intermediar V/IV s-au recuperat cîteva piese scheletice care exemplifică cele precizate mai sus, în sensul lipsei unui steril curat, am contopit materialele nivelelor V, V/IV și IV considerîndu-le un lot (v. tabel 1).

Au fost omise din analiză fragmentele dentare notate „nivelul I“ din următoarele motive a) în cuprinsul său nu s-au găsit vetre; b) fiind aproape de suprafață de călcare actuală a fost puternic deranjat și foarte expus exploatării în lutărie; c) este discontinuu. Cele cinci piese de ren, elan și cal nu schimbă cu nimic rezultatele analizei.

În ceea ce privește repartiția pe orizontală a resturilor osteologice, raportul lor cu vetrele etc. au fost precizate de descoperitori. Menționăm în plus numai faptul că cele din vetre sînt în marea lor majoritate dacă nu chiar în întregime indeterminate.

În cazul speciilor atestate prin mai multe fragmente numărul minim de indivizi trebuie socotit un *minimissim*.

Analiza speciilor. Repartiția numărului de piese din fiecare specie pe diferitele nivele este prezentată în tabelul nr. 1. Cea mai simplă constatare ce se desprinde este posibilitatea de a împărți speciile în trei grupe distincte

3. ibid., p. 43 și urm.

4. Donisă, *Geomorfologia Văii Bistriței*, București, 1968, p. 180.

5. v. nota 3

1. — specii ce apar constant, în toate nivele, în proporții mari : renul și calul ;
2. — specii ce apar constant în nivele, 'dar în proporție mică bovinele și cervidele mari ;
3. — specii a căror apariție e sporadică numeric și fluctuantă ca repartiție restul de 9 specii.

Tabelul nr. 1

LESPEZI Repartiția speciilor (Nr. piese/Nr. minim indivizi)
în nivelele de vetre

Nivel	VI	V + IV	III	II	Total
Rangifer tarandus L.	4/1	90/12	60/6	181/9	335
Equus sp. I	4/1	70/8	50/4	43/3	167
Equus sp. II	—	3/1	—	—	3
Bos/Bison	2/1	12/2	16/1	19/4	49
Bison priscus Boj	2/1	—	4/3	—	6
Alces alces L.	2/1	8/1	8/1	13/2	31
Cervidae (talie mare)	—	2	2	8	12
Tichorhinus antiquitatis Blb.	—	2	1	—	3
Elephas (primigenius) Blb.	1	4/1	—	—	5
Canis lupus L.	—	5	3	1	9
Cf. Gulo gulo	—	4/1	—	—	4
Lepus sp.	—	3/1	—	2	5
Castor fiber L.	—	—	1	—	1
Cf. Marmota sp.	—	—	1	—	1
Total	15	203	146	267	631

Data fiind constanța apariției speciilor din grupa 2, este justificată ca metodă de lucru contopirea grupelor 1 și 2, pentru a obține o mai bună imagine asupra ponderii avute de aceste specii în viața oamenilor vremii ale căror urme s-au găsit la Lespezi. Se constată astfel, că în fiecare nivel, ele reprezintă peste 90% din totalul resturilor animale din nivelul respectiv (93,0 = niv. VI 90,8 = niv. V—IV ; 94,7 = niv. III ; 98,1 = niv. II).

Renul. Dintre toate speciile de cervide din Europa renul este singura la care ambele sexe poartă coarne. Așadar, în timp ce la celelalte cervide numărul de coarne va indica numai numărul masculilor omoriți, analiza coarnelor de ren oferă o imagine mai completă și deci un punct de sprijin mai consistent pentru a deduce modul în care omul a exploatat întreaga turmă de reni contemporană lui.

Lui J. Bouchud îi datorăm punerea la punct a metodei de determinare a sexului și vârstei coarnelor de ren fosil⁶. Pentru stabilirea sexului hotărâtoare sînt a) în cazul coarnelor pe pedicul, poziția suturii frontoparietale ; b) în cazul coarnelor căzute, forma suprafeței de desprindere și mai cu seamă poziția sa față de rozetă ; c) proporțiile coarnelor. În unele cazuri există totuși posibilități de confuzie între masculii subadulti

6. J. Bouchud, *Essai sur le renne et la climatologie du Paléolithique moyen et sup-rieur* (Thèse Dr. ès Sc. Nat., Fac. de Sci. Univ. de Paris), 1966.

și femelele tinere. Aprecierea vârstei se face pe baza gradului de complicație a suturii fronto-parietale la ambele sexe și pe baza dimensiunilor în cadrul masculilor. La femele proporțiile sînt mai puțin influențate de vîrstă și într-o măsură mult mai mare de metabolismul calciului (perioadă de gestație, de lactație etc.).⁷

Ciclul anual de evoluție a coarnelor adulților actuali este diferit la cele două sexe coarnele masculilor încep să crească în martie; la sfîrșitul lunii iunie au atins forma și dimensiunile maxime, dar sînt încă moi; la sfîrșitul lunii august au devenit dure, datorită dezvoltării țesutului compact. Primele semne premergătoare procesului de desprindere (fig. 5/2 și 4; 7/2) se manifestă pe la jumătatea lunii octombrie. Rutul are loc în ultima săptămînă din octombrie și căderea coarnelor se produce imediat după aceea. Deci, în cursul primei săptămîni din noiembrie adulții masculi își pierd coarnele și vor rămîne fără ele în tot cursul iernii. La sub-adulți ciclul este decalat creșterea începe în aprilie-mai, iar căderea în decembrie-februarie, în funcție de vîrstă.

La femelele adulte coarnele încep să crească în mai, compactitatea maximă se atinge pe la mijlocul lunii octombrie, primele semne de desprindere se manifestă în martie, în aprilie își pierd coarnele. Și aici s-a constatat o întîrziere a ciclului la animalele subadulte începe în iunie și se încheie în prima parte a lunii mai.⁸

Trebuie subliniat că, folosind această schemă la interpretarea materialului fosil, din punct de vedere metodologic se emite ipoteza de lucru că evoluția anuală a coarnelor era la renul pleistocen identică cu cea a formelor recente.

În lipsa radiografiilor reiese din cele expuse că numai piesele pe care se observă șanțul de desprindere, coarnele căzute și pediculele purtătoare de coarne ce abia încep să crească înlesnesc fixarea omorîrii animalului într-un răstimp limitat. În rest, se operează cu intervale de timp mai largi; cu alte cuvinte, de pildă, un corn compact de mascul adult indică omorîrea animalului oricînd între sfîrșitul lunii august și jumătatea lunii octombrie; un corn compact de femelă adultă — sacrificarea animalului oricînd între mijlocul lunii octombrie și jumătatea lunii martie etc. (v. fig. 1).

Despre coarnele căzute descoperite în așezări paleolitice se poate invoca argumentul că ar fi fost aduse de aiurea, că, deci, nu sînt în mod obligatoriu contemporane cu așezarea și, în consecință, nu pot fi folosite ca indicatoare ale anotimpului de locuire. Argumentul este consistent în două cazuri 1) dacă ele sînt singurele resturi de ren într-o așezare 2) dacă mai sînt și alte resturi de ren, dar coarnele căzute contravin rezultatelor obținute pe celelalte materiale.

Acceptînd ipoteza teritoriului de exploatare limitat la o rază de cca. 4—5km.⁹ este de presupus, chiar în alternativa coarnelor căzute aduse

7. *ibid.*, p. 70—75.

8. *ibid.*, p. 93—98 și tabel XIX.: D.A. Sturdy, *Reindeer Economies in Ice Age Europe*, Ph. D. Diss., Univ. Cambridge, 1972 (nepublicat), p. 6/1—17 *ibid.*, E. S. Higgs (ed.) *Palaeoeconomy*, Cambridge, 1975, p. 55—95.

9. C. Vita-Finzi și E. S. Higgs, *Proceedings of the Prehistoric Society*, 36, 1970, p. 1—37; *ibid. Papers in Economic Prehistory*, Cambridge, 1972, p. 27—36.

de altundeva, că ele au fost culese din spațiul circumscris și limitat al acestui teritoriu, ceea ce înseamnă că animalele au fost prezente în regiune în anotimpul căderii coarnelor. Dacă în aceeași așezare, alături de coarne căzute, apar și fragmente cu semnele premergătoare desprinderii coarnelor de pedicul, atunci prezența concomitentă a omului și renilor în anotimpul dat este demonstrată. Este cazul stațiunii de la Lespezi în care analiza amănunțită a fragmentelor de coarne a dat rezultatele sintetizate în tabelul nr. 2 și fig. 1.

Abia 4 fragmente se pretează la prelevarea dimensiunilor între raza a două și cea posterioară (D_2 Bouchud)¹⁰, despre care se susține că ar fi mai concludente pentru separarea pieselor incerte ca sex (masculi sub-adulți/femele tinere).

În legătură cu dimensionarea, ceva mai multe fragmente s-au pretat la prelevarea diametrelor între R I și R II (D_1 Bouchud)¹¹; rezultatele sînt inserate în fig. 2.

S-au adoptat următoarele grupe de vîrstă¹² 1) pui = animale pînă la începutul celui de-al doilea an de viață; 2) subadulți pentru masculi între 1—3 ani; pentru femele între 1—2 ani; 3) adulți = cînd suturile oaselor craniului au atins gradul de complicație pe care îl rețin restul vieții.

Printre coarnele de ren de la Lespezi există atît exemplare al căror ax tînde spre o formă circulară, cît și exemplare cu axul aplatisat, confirmîndu-se astfel părerea că renul pleistocen este o specie politicică.

Atît dentiția superioară cît și cea inferioară s-a recuperat în majoritatea cazurilor, dar mai cu seamă în nivelul II, sub formă de piese izolate. Chiar și seriile sînt limitate la numai două pînă la patru elemente dentare.

Tabel nr. 2

Lespezi : coarnele de ren

Sex și vîrstă	Nr.	din care	
		pe pedicul	căzute
Masculi adulți	13	7	6
Masculi subadulți	2	2	—
Masculi subadulți adulți	3	2	1
Femele adulte	8	8	—
Femele subadulte adulte	3	2	1
Femele subadulte	1	1	—
Masculi/femele subadulți	3	3	—

Deși foarte frecvent în așezările paleolitice o specie este reprezentată mai cu seamă prin piese dentare, care prin structura lor sînt mai rezistente la acțiunea de determinare fizico-chimică a solului, în cazul

10. J. Bouchud, op. cit., p. 29

11. idem.

12. D. Sturdy, op. cit., 1975, p. 55—56.

de față dentiția nu deține nici 19 procente din totalul materialului de ren din nivelele V+IV, sub 28 procente în nivelul III; numai în nivelul II dentiția depășește 41 la sută, dar acestea se datorează faptului că elementele s-au numărat aproape exclusiv izolat, o grupare a lor în serii sau fragmente de serii nămaifiind posibilă.

Din analiza gradului de uzură al dentiției, efectuată după schemele elaborate de Bouchud¹³, rezultă că cea mai mare parte a animalelor omorite erau în vîrstă de 4—6 ani. Pentru ren aceasta este vîrsta optimă, aceea de maturi în plină putere. Trebuie însă subliniat că, mai cu seamă la ren, vîrsta stabilită pe baza abraziunii dentare este numai vag indicativă¹⁴, gradul său depinzînd de consistența și compoziția chimică a hranei, de metabolismul individual, fiind foarte probabil diferit la sexe, ou alte cuvinte influențat, ca și de perioada de gestație și lactație la femele, etc. De altfel, în analiza materialului de la Lespezi am observat adesea o neconcordanță între materialul nostru și stadiile ilustrate de Bouchud, în sensul că o parte din elementele unei serii sau chiar o parte a aceluiași element dentar corespundea unui stadiu, în timp ce restul corespundea altuia sau altor stadii.

Cît privește fragmentele scheletului postcranian, se constată în nivelele V+IV, III și II o repartitie satisfăcător de uniformă pe diferitele segmente (tabel nr. 3). Subreprezentarea plevisurilor, femurelor, vertebrelor se datorează fără îndoială reducerii lor la stadiul de fragmente ne-representative, deci indeterminabile.

În măsura în care extremitățile oaselor membrelor au putut fi dimensionate, se observă că, și ca valori individuale (lățimea trohleei humerale, lățimea extremității distale a metacarpienelor, lungimea calcaneului etc.), dar mai cu seamă ca valori medii (lățimea suprafețelor articulare radiale, dimensiunile astragalului etc.) (fig 3 și 4), populația de reni sacrificată de colectivitățile umane din stațiunea de la Lespezi era de talie mai mică decît cea ale cărei resturi au fost descoperite în așezarea gravetiană vecină de la Buda.

Ar mai fi de adăugat că pe un corn raza ochiului a fost în mod cert vîrfuită (fig. 8/1) iar modul de spargere al altor exemplare și îndepărtarea țesutului spongios (fig. 8/2—4) dau de gîndit în ceea ce privește utilizarea lor ca unelte.

Equide. Poate părea anormal ca resturile relativ numeroase ale unei populații animale să rămînă fără denumire la nivelul speciei.

Ca una din formele cele mai răspîndite din pleistocenul european, familia Equidae a făcut obiectul a nenumărate studii și lucrări de sinteză care încercau să definească speciile în principal pe baza combinației caracterelor morfologice și dimensionale ale dentiției¹⁵, aceasta fiind cel mai frecvent păstrată într-o stare de conservare și o cantitate multumitoare pentru a se preta unei analize de detaliu și unei prelucrări statis-

13. J. Bouchud, op. cit., p. 99—116.

14. v. observații critice D. A. Sturdy, op. cit., 1972, p. 6/39—42.

15. Cităm selectiv: Vera Gromova, *Istoria loșadei (doda Equus) v. Stratom Svete*, Moskva/Leningrad, 1949; G. Nobis, *Vom Wildpferd zum Hauspferd*, Köln/Wien, 1971; C. Rădulescu și P. Samson, *Zool. Anz.*, 168, 1962, p. 170—179; v. nota 16.

Tabel nr. 3

*LESPEZI: Repartiția pieselor de ren și cal pe segmente scheletice
în cadrul nivelelor de vetre **

Nivele	RANGIFER				EQUUS			
	VI	V+IV	III	II	VI	V+N	III	II
Coarne **	—	3+17	3+6	4+28	—	—	—	—
Neurocraniu ***	1	10	3	8	—	—	—	—
	—	1	—	—	1	3	2	—
Maxil + Serii dent. sup.	—	2	2	2	—	+3	+5	1+1
Dent. sup. izolată	—	3	4	27	—	22	13	16
Mand. + serii dent. inf.	—	4+6	+4	1+5	1,	3+3	3+3	2+—
Dent. inf. izolată	—	2	5	27	—	11	7	4
Scapulă	?1	1+?2	3	2	—	1	?1+1	—
Humerus	—	2	1	4	—	—	?1	—
Radius	—	3	2	8	—	5	2	3
Ulna	—	3	—	1	—	—	1	1
Carpale	—	3	3	5	—	—	—	—
Metacarpale	1	3	2	8	—	—	—	—
Pelvis	—	—	1	—	1	12	2	4
Femur	—	—	—	1	3+Patella	—	1	4
Tibia + Peroneal	—	3	2	8+2	—	—	1	5
Astragal	—	4	5	7	—	—	—	1
Calcaneu	—	3	7	5	—	—	—	—
Centrotars	—	1	2	1	—	—	—	—
Tarsale	—	—	—	2	—	—	—	—
Metatarsale	—	4	3	8	—	1	—	—
Phalanx I	—	1	—	2+?1	—	—	—	—
Phalanx II	1	—	1	1+?1	—	—	—	—
Phalanx III	—	—	—	1	1 sesam	—	—	—
Metapodii	—	4	1	9	—	—	1	1
Atlas	—	—	—	1	—	—	2	—
Axis	—	1	—	—	—	—	—	—
Vert. cervic. III—VII	—	?1	—	?1	—	1	1	1
Vert. dors.	—	?2	—	—	—	—	—	—
Vert. lomb	—	1	—	—	—	—	—	—
Total	9	90	60	181	4	70	51	44

tice. Afirmația că pentru Europa centrală sedimentele stadiale și interstadiale würmiene s-ar putea identifica după modificările morfologice, eventual și dimensionale, suferite de unele grupe de mamifere și în mod special de cai ¹⁶ a însemnat o mare promisiune, din păcate inaplicabilă

* Cifrele precedente de semnul întrebării indică determinări dubitative din cauza stării de conservare nesatisfăcătoare.

** Prima cifră din cadrul rubricii reprezintă coarne căzute sau fragmente mai mari din axul cornului, cea de-a doua cifră spărturi mici de pereți sau vîrfuri de ramuri secundare.

*** Cifrele intermediare dintre rubricile „coarne” și „neurocraniu” reprezintă coarne pe pedicul cu fragmente de calotă craniană.

16. R. Musil, *Report of the With Intern. Congress on Quaternary*, vol. II, Warsaw, 1961; *ibid.*, *Eiszeitaler und Gegenwart*, 17, 1966, p. 131—138; *ibid.*, *Zeitschrift für Tierzucht u. Züchtungsbiol.*, 85, 2 (1969), p. 147—193; *ibid.*, R. Feustel, *Die Kniegrotte*. Weimar, 1974, p. 52—95.

la zonele est-carpătice. Metodologiile folosite în diversele lucrări recente fiind diferite, compararea rezultatelor la care s-a ajuns este aproape imposibilă. Deoarece aplicarea uneia sau alteia din metodele de lucru¹⁷ pe dentiția cailor de la Lespezi nu ne-a dus la rezultate concludente, am optat pentru formula *Equus sp.*, care lasă deschisă poarta cercetărilor viitoare.

Așa cum reiese din lista speciilor, la Lespezi s-au identificat două forme de Equide, frapant de inegal reprezentate din punct de vedere cantitativ (tabel nr. 1).

Populația desemnată prin denumirea *Equus sp.* I se recunoaște prin :

Așa cum reiese din lista speciilor, la Lespezi s-au identificat două forme de Equide, frapant de inegal reprezentate din punct de vedere cantitativ (tabel nr. 1).

Populația desemnată prin denumirea *Equus sp.* I se recunoaște prin

— *Dentiția superioară.* A) Premolarii (P^3 și P^4) prezintă următoarea combinație de caractere : a) para și mezostil cu secțiune pătratică, cu sau fără invaginare a peretelui vestibular (dedublați) ; b) hipocon bine detașat, cu axul lung orientat palatal ; c) sulcus cu tendință spre laț ; d) pliu cabalin simplu, dar adânc ; e) protocon cu formă de triunghi scalen înalt.

În cazul descoperirii P^3 — P^4 conexați, se observă atenuarea caracterelor la P^4 în comparație cu P^3 , uneori chiar tendința marcată spre „molarizarea” lui P^4 . De aceea, în cazul unei piese izolate, care prezintă numai 1—2 caractere tipice de premolar, este greu de hotărât dacă este vorba de un P^4 sau M^1 .

B) La molari a) para și mezostilii sînt rotunzi sau, dacă au o secțiune pătratică, nu sînt niciodată dedublați (*nu* prezintă șanț vestibular) ; b) hipoconul are axul lung orizontal, deci orientat distal ; c) sulcus în genere îngust ; d) pliu cabalin mic, superficial pînă la schițare ; e) protocon cu formă de triunghi scalen foarte aplatisat. Porțiunea distală a protoconului foarte lungă, se alungește treptat de la M^1 la M^3 . De altfel, toate caracterele menționate se accentuează de la M^1 la M^3 , Regiunea talonului M^3 este foarte variabilă ca formă (tabel nr. 4)

— *Dentiția inferioară.* A) Premolari a) șanț lingual frecvent neregulat din punct de vedere al traseului brațelor sale ; b) șanț vestibular lat și scurt ; c) șanțul vestibular descrie o cută distală bine individualizată.

B) Molari : a) șanțul lingual are în general forma unui U simetric ; b) șanțul vestibular înalt, de obicei atinge baza istmului la M_1 , pătrunde între brațele istmului la M_2 , le depășește la M_3 . Chiar dacă nu se ajunge la această situație, la molari șanțul se apropie foarte mult de baza istmului, în timp ce la premolari rămîne la o distanță apreciabilă ; c) cuta distală a șanțului este foarte redusă pe M_1 , cu tendință de dispariție pe M_2 și M_3 ; d) talonidul M_1 și mai cu seamă M_2 este foarte bine individualizat, cu un perete de smalț propriu, rotunjit (convex în sens distal).

Așadar, în prezența unei serii, se poate urmări în succesiunea dentară fie atenuarea caracterelor (reducerea stililor, a pliului cabalin, a

17. Ne referim în mod special la metodele folosite de R. Musil și G. Nobis (v. notele 15 și 16).

înălțimii protoconului la seria superioară, a buclei șanțului vestibular la seria inferioară), fie accentuarea caracterelor (alungirea protoconului corelată cu aplatizarea lui la dentiția superioară, înălțarea gradată a șanțului vestibular și detașarea progresivă a talonidului la dentiția inferioară).

Tabel nr. 4

Equus sp. I : dimensiuni dentiție (în stadii de abraziune II și III)

	n	Limite	S	E.S.	X	C.V
P^{3/4}						
1. Lungime	9	29.0—33.0	31.48	1.53	0.51	4.86
2. Lățime	9	28.5—33.0	31.05	1.83	0.61	5.84
3. lung. protocon	8	12.5—14.6	13.42	0.66	0.23	4.92
4. $I + 3 \times 100/1$	8	33.9—48.5	42.97	6.46	2.28	15.03
5. încalt. post. protocon	8	4.4—6.6	5.24	0.84	0.30	16.03
6. $I = 5 \times 100/3$	8	35.2—44.6	38.94	4.08	1.05	28.13
M^{1,2}						
1.	21	26.0—31.0	27.15	1.25	0.27	4.60
2.	17	25.7—30.6	28.45	1.47	0.36	5.16
3.	15	11.0—16.0	13.90	1.12	0.29	8.05
4.	15	41.0—57.7	50.67	4.88	1.25	9.63
5.	15	5.2—7.0	5.99	0.56	0.14	9.34
6.	15	36.0—55.1	42.45	5.57	1.44	13.12
M³						
1.	11	26.5—33.0	29.61	1.94	0.58	6.55
2.	11	23.0—26.5	25.36	1.22	0.37	4.81
3.	10	14.0—18.5	15.60	1.34	0.42	8.58
4.	10	45.4—61.7	52.64	5.36	1.70	10.18
5.	10	4.0—5.5	4.62	0.53	0.17	11.47
6.	9	25.0—36.7	30.12	3.31	1.10	10.98
M^{1,2}						
1. Lungime	20	25.0—29.0	27.12	1.11	0.25	4.0
2. lățime	20	16.8—20.3	18.52	10.3	0.23	5.56
3. lung. fundă	20	12.7—16.0	14.29	0.82	0.18	5.73
4. $I = 3 \times 100/1$	20	48.2—57.0	52.73	2.47	0.55	4.68
M³						
1.	7	30.5—36.3	33.36	1.92	0.73	5.75
2.	7	15.0—16.4	15.66	0.56	0.21	3.57
3.	7	13.0—14.5	14.27	0.48	0.18	3.36
4.	7	39.4—44.6	41.40	2.54	0.96	6.13

În nivelul IV s-au găsit două maxilare inferioare un fragment drept cu P₄—M₃ și un maxilar complet dar foarte sfărâmat cu P₂—M₂ drept și sting păstrind caninii bine dezvoltati și provenind deci de la un mascul (care, după gradul de uzură al incisivilor, era în vîrstă de aprox. 12 ani). Din punct de vedere al desenului cutelor de smalt, dentițiile celor două maxilare sînt asemănătoare pînă la omologie. Din punct de vedere dimensional, și mai cu seamă al proporțiilor, diferența dintre ele este evidentă (lungime P₄—M₂ = 82 și 86 mm). Știind că una dintre ele provine de la un mascul, am dedus că diferențele dimensionale dintre sexe la nivelul

dențiției erau, cel puțin la cavi pleistocenului superior final, mult mai accentuate decât s-a presupus pînă în prezent. În lumina acestei constatări-ipoteze a fost analizat întregul material de care am beneficiat.

Fragmentele de schelet postcranian (de la animale foarte tinere pînă la maturi) par a proveni în totalitate de la reprezentanții acestei forme majoritare. Repartiția lor pe segmentele scheletului este foarte neuniformă (tabel 3). De aceea, presupunem că o bună parte a materialului nedeterminabil constă din oase de cal.

S-au putut preleva dimensiuni exclusiv pentru tibia distală lățime distală = 81,6 ; 82 ; 85, lățimea suprafeței articulare = 63 ; 62 ; 62,6 ; DAP distal = 51 ; 54 ; 54 mm.

Equus sp. II s-a determinat pe baza a M^1 — M^3 drepti izolați, în stadiu de abraziune II, de proporții mai mici și mai brahidonți decât restul molarilor superiori de equide. Trăsăturile mai izbitoare sînt : parastil simplu, foarte detașat pe M^3 (singurul pe care se păstrează intact) ; mezostili simpli : angular pe M^1 , rotunjit pe M^2 , dilatat pe M^3 ; protocon cu margine palatală concavă, foarte scurt și înalt pe M^1 ; schiță de pliu cabalin numai pe M^2 și M^3 . Mai ales caracterele de pe M^1 amintesc de trăsături „asiniene“.

De reținut că asocierea dintre două specii de equide dintre care una microdontă nu este un caz izolat în paleoliticul superior din estul Europei¹⁸, dar molarul lui *Equus II* de la Lespezi nu seamănă cu cei mici de la Săgvár.

Dimensiuni (aceleași ca în tabelul 4, în ordine pentru M^1 ; M^2 ; M^3)
1=23.7 ; 24.0 ; 30.0 ; 2=25.0 ; 24.5 ; 22.0 ; 3=9.0 ; 12.0 ; 11.6 ; 4=38.0 ; 54.5 ; 38.7 5=4.5 ; 3.7 ; 3.5 ; 6=50.0 ; 32.4 ; 30.1.

Alces alces. Elanul nu pare a fi constituit o populație masivă în pleistocenul superior în ținuturile noastre¹⁹. De altfel, dintre stațiunile paleolitice superioare moldovenești studiate, aceea de la Lespezi este singura în care s-au găsit resturile sale. Acestea sînt totuși prea puține (tabel nr. 6) și prea izolate pentru a favoriza observații morfologice mai interesante de ordin individual sau la nivel de populație.

Dată fiind raritatea materialului pentru pleistocenul României, am considerat utilă publicarea mai detaliată a dimensiunilor pieselor identificate (tabel nr. 5).

Se afirmă că în bazinul intracarpatic elanul și-ar fi făcut apariția numai în oscilațiile calde ale pleistocenului superior²⁰.

Cele cîteva piese desemnate sub denumirea de „Cervidae“ (tabel 1) provin fie tot de la elani, fie de la cerbi uriași (*Megaloceros giganteus*).

Bos/Bison. Separarea celor două genuri a fost posibilă numai în nivelele V și III (tabel nr. 1), în ambele cazuri identificîndu-se *Bison priscus* pe cîteva piese prezentate mai jos.

— Centrotars + mare cuneiform drept (nivel VI) fațeta mică plan-tară pentru articularea astragalului este aproape orizontală, paralelă cu

18. I. Vörös, Folia Archaeologica, XXXIII, 1982, p. 48—54.

19. pentru un inventar recent întocmit al pieselor cunoscute v. Z. Czieser și T. Juresak, Srisia, XVII, 1987, p. 611—625.

20. Gy. Topál și I. Vörös, Vertebrata Hungarica, XXII, 1984, p. 83.

Tabel nr. 5

Alces alces : dimensiuni

Dentiție superioară		Lungime	Lățime	grad uzură
P ²	Niv. III	21,5	22,7	++++
P ³	Niv. VI	24,6	—	++++
P ⁴	Niv. IV	25,0	31,5	++++
M ¹	Niv. IV	28,6	31,5	++++
M ²	Niv. IV/V	31,3	35,6	+++
M ³	Niv. IV V	32	35	++
	Niv. III	31	34	0
Dentiție inferioară				
P ²	Niv. II	19,3	14,0	+—++
	Niv. II	19,1	14,4	+—++
	Niv. III	18,0	14,0	0—+
	Niv. III	18,0	14,0	0—+
P ³	Niv. II	25,0	17,3	++++
	Niv. IV		18,5	+++
	Niv. III	23	17,5	0—+
	Niv. III	23	17,0	0—+
P ⁴	Niv. II	28,2	20,0	++++
	Niv. IV	29,5	20,4	++++
	Niv. III	26,0	17,0	+
M ¹	Niv. II	27,5	21,0	+++++
	Niv. III	27,2	19,0	++
M ²	Niv. II	31,4	23,0	+++
	Niv. IV	31,5	23,0	+++
	Niv. I	29,6	20,8	+—++
	Niv. III	29,5	20,3	+—++
M ³	Niv. II	42	23	++—++++
	Niv. IV	40,6	22	+—++++
	Niv. I	38	20	+—++
Metacarp		lățimea proximală = 65		
Astragal				
lungimea laterală		72		72,3
lungimea medială		64,5		—
DAP lateral		40,6		40,0
lățimea proximală		47		47,4
lățimea maximă		50		52

diametrul transversal al osului ; ea se prezintă ca la *Bison*, cu un planfațetă suplimentar pe marginea sa proximală ²¹

— Os carpale 2+3 drept (nivel III) corespunde ca formă și indice bisonului (lat = 48 ; DAP = 46 ; I. DAP × 100/lat. = 95,8).

— Metacarp stâng întreg și extremitățile distale a două metacarp-piene drepte, toate din nivelul III, prezintă fără dubii unghiularea marginilor medială și laterală la nivelul trecerii diafiză-epifiză distală caracteristică Bisonului. Lungime = 216 ; 2. lat. prox. = 81,7 ; 3. DAP. prox. = 45,5 ; 4. lat. minim diaf. = 53,2 ; 5. DAP min. diaf. = 31,6 ; 6. lat. dist. = 88 ; I. 5 x 100/4 = 59,4.

21. V. I. Bibikova, Biuletin M.o-va isl. prirodi otd. biologhii, LXIII (6), 1958, p. 34.

Piese de dentare superioare se află în toate stadiile de uzură, de la M^2 neatins de uzură, probabil în erupție, până la $M^{1/2}$ cu semiluna distală pe cale de resorbție.

Pe nici o piesă dentară inferioară nu se constată stadiul foarte avansat de uzură consemnat la dentiția superioară. În general, molarii inferiori apar mai hipsidonți decât cei superiori, dar totodată mai gracili.

Deși prezența lui *Bos primigenius* nu este sigur atestată, teoretic nu excludem posibilitatea existenței sale în regiune, respectiv printre oșele din stațiune.

Dintre piesele aparținând speciilor rare merită reținut un fragment de defensă de mamuț tânăr (pui) spart transversal prin cioplire „în scări” până aproape de centrul dintelui, iar apoi rupt prin forțare (fig. 7/4).

Ecologie umană și animală. Tabelul nr. 1 relevă creșterea numerică a resturilor osoase de la nivelul II, ceea ce sugerează ipoteza tentantă a amplificării treptate a locuirii gravetiene de la Lespezi fie în sensul lungirii duratei, fie în acela al măririi volumului comunității umane. Este

Tabel nr. 6

LESPEZI Repartiția pieselor de bovine și elan pe segmente scheletelor în cadrul nivelelor de vetre *

Nivele	BOS / BISON **				ALCES + cf. ALCES			
	VI	V + IV	III	II	VI	V + IV	III	II
Coarne		1						
Neurocraniu								
Maxil. + Serii dent. sup.		2	2	3	1		1	
Dent. sup. izolată			3	2	1	3	1	
Mand. + serii dent. inf.		3	2			1	3	1
Dent. inf. izolată			2	2		2		1
Carpale			I					? 1
Metacarpale	1		III+1					1
Pelvis		I						
Femur				? 2				
Tibie				? 3				1
Astragal				? 1				2
Calcaneu				? 1				? 1
Centrotars	I	1		? 1			? 2	? 1
Mare cuneiform	I							? 1
Metatars	? 1					? 1		? 1
Phalanx I		2	2					? 1
Phalanx II		1	1	2				
Phalanx III		1	? 1					
Metapodiu			? 1	1			1 1 + ? 1	
Atlas				1		? 1		
Axis			1					
Total	2+II	11+? 1	14+? 2+IV	11+? 8 2	6+? 2	6+? 2	7+? 6	

* Cifrele precedate de semnul întrebării indică determinări dubitative din cauza stării de conservare nesatisfăcătoare.

** Cifrele romane indică piesele pe care s-a putut identifica Bison priscus.

adevărat că resturile de animale dintr-un nivel sau altul au putut fi spălate sau răscolite și deci, nu ar mai reflecta suficient de fidel activitatea grupului uman contemporan lui ; dar fenomenele diluvio-coluviale care au fost pomenite par a fi fost la fel de active în nivelele inferioare ca și în cele superioare²², așa încît eroarea imprimată, eșantionului osos va fi aproximativ aceeași.

Pornind de la datările de radiocarbon care indică un interval de timp scurt (200—400 ani) în care s-ar fi acumulat un pachet de circa 3 m groșime, M. Cărciumaru pune această nefirească sedimentare pe seama unui regim climatic cu precipitații foarte abundente, optează pentru oscilațiile tardiglaciare Herculane II și Românești... „incluzînd bineînțeles și aceste oscilații și... etapa de răcire care le desparte”.²³

Ce spun resturile de mamifere în această privință ? În primul rînd, că lista speciilor este aproape aceeași în toate nivelele de locuire, cu aproape același raport între specii, fără să reflecte schimbări climatice de mare amploare.

Poate că nu lipsit de semnificație este și faptul că majoritatea materialului indeterminabil constă din așchii mai mari sau mai mici, de diafize despicate longitudinal, cu culoare albicioasă sau cenușiu-albicioasă, în grade diferite de ardere, care, adunate la un loc dau impresia de „surcele”. Pentru unele stațiuni din Ucraina, unde s-au observat situații similare, se consideră că, în lipsa lemnului, se foloseau oasele drept combustibil — o interpretare confirmată de obiceiurile indienilor nord-americani din zonele subarctice²⁴.

Avînd în vedere cerințele ecologice destul de stricte ale renului, în calitatea sa de specie dominantă la Lespezi, el constituie un prețios indicator climatic. Factorul limitant în repartiția speciei nu este frigul, deoarece poate suporta temperaturi pînă la —50°C, ci căldura pe care animalul nu o tolerează, fapt pentru care aria sa de răspîndire se oprește astăzi mai sus de izoterma lunii iulie de 12° C. În plus, căldura favorizează înmulțirea unor paraziți (*Oedamagena tarandi*) care își depun ouăle în căile respiratorii ale renilor și pentru a-i evita, animalele se retrag instinctiv spre latitudini mai nordice sau spre altitudini mai mari.²⁵

La fel de importantă în viața populațiilor de ren ca și temperatura din sezonul cald, este grosimea stratului de zăpadă în sezonul rece : cînd stratul este foarte mare animalele sînt împiedicate să ajungă la hrana lor de bază — lichenii. Se consideră chiar că acesta este principalul factor care provoacă migrațiile pe distanțe atît de mari ale renului actual. În timpul furtunilor renii se retrag în păduri sau alte locuri mai adăpostite, dar pentru pășunat caută zone deschise, de pe care vîntul spulberă zăpada și face mai ușor accesul la hrană. Foarte defavorabile sînt alternanțele de dezgheț-îngheț, care au drept consecință formarea unei cruste de suprafață ce provoacă rănirea picioarelor.²⁶

22. M. Bitiri și V. Căpitanu, op. cit., passim.

23. M. Cărciumaru, *Mediul geografic în pleistocenul superior și culturile paleolitice din România*, București, 1980, p. 174.

24. R. G. Klein, *Ice-Age Hunters of the Ukraine*, Chicago, 1973, p. 48.

25. D. A. Sturdy, op. cit., 1972, p. 4/5.

26. *ibid.*, 4/5—11.

Din analiza coarnelor de ren de la Lespezi se desprind următoarele (fig. 1) 1) nu au fost omorite animale în intervalul iunie-iulie ; 2) nouă din cele 33 piese provin de la indivizii doborâți între a doua jumătate a lunii octombrie și prima săptămână a lunii noiembrie ; 3) alte șapte animale au putut fi omorite oricând între august și ianuarie (deci, implicit, și în octombrie-noiembrie) ; 4) în 4—6 cazuri există dovada exploatării în lunile aprilie-mai ; 5) numărul masculilor este ușor mai mare decât al femelelor (18 : 12) ; 6) numărul adulților este sensibil mai mare decât al subadulților (21—26 : 7—12).

Așadar, rezultă : a) exploatarea renilor cu precădere toamna și primăvara, când ei se aflau în zonă. Este posibil ca turmele să fi rămas tot timpul iernii (judecând după coarnele subadulților), deoarece Valea Bistriței se lărgeste aici, luând proporții de bazin deschis, înconjurat de dealuri de altitudini modeste ; b) neexploatarea renilor în intervalul iunie-iulie, fie pentru că atunci nu se aflau în regiune oamenii care să îi omoare, fie pentru că dispăreau înseși turmele care par a fi părăsit regiunea la începutul sezonului cald, urcând în susul văii Bistriței. Un indiciu în acest sens ar putea fi stațiunea de la Poiana Cireșului²⁷, situată la circa 60 km în amonte, unde resturile de ren sînt reprezentate prin molari și spărturi de case, dar prin nici un fragment de corn. Deci, trecerea animalelor și omorirea lor într-o zonă în care valea începe să se îngusteze (Poiana Cireșului — Piatra Neamț) ar fi avut loc la începutul sezonului cald, când coarnele erau încă în creștere (la femele) sau insuficient de mineralizate (la masculi) pentru a se fi păstrat. De aici, turmele vor fi urcat spre înălțimile Ceahlăului sau își vor fi continuat drumul spre nord.

Se mai pune însă întrebarea ce făcea comunitatea umană de la Lespezi ? Pleca vara în urmărirea turmelor de ren sau rămânea pe loc, hrănindu-se cu alte animale ? Înclinăm spre prima alternativă, ținînd cont de următoarele argumente : a) însăși stratigrafia stațiunii, în care vetrele parțial suprapuse sînt despărțite prin depuneri subțiri, sugerează părăsiri și reveniri după intervale scurte de timp ; b) asocierea a patru-șase specii de ierbivore în același teritoriu, în condiții de ariditate climatică, deci nu ideale pentru vegetație, le-a impus animalelor un mod de viață mobil. Se știe că renul se mulțumește cu o vegetație scundă, puțin densă, proprie zonelor arctice/subarctice dar pentru ca nici terenul pe care trăiește și se hrănește să nu se deterioreze, nici animalele să nu suferă sînt necesare întinse terenuri de pășunat, mai precis 60—80 ha/ren/an, *dacă concurența din partea altor specii ierbivore este foarte scăzută*²⁸. Ori, caii, bovinele mari, cervidele de talia elan-cerb uriaș nu pot fi considerați concurenți neglijabili. De altfel, observații din secolele XVIII—XIX asupra bizonului nord-american consemnează rotirea teritoriilor de pășunat ale turmelor în funcție de sezon²⁹. Asemenea deplasări s-au înregistrat și pentru elani și erau

27. V. Căpitanu, Carpica, 2, 1969, p. 7—11.

28. D. A. Sturdy, op. cit., 1972, p. 4/15—22 ; ibid, op. cit., 1974, passim ; ibid. E. S. Higgs (ed.), *Papers in Economic Prehistory* Cambridge, 1972, p. 161—168.

29. J. B. Wheat, *The Olsen-Chubbuck Site. A Paleo-Indian Bison Kill*, Mem. of the Soc. for Am. Archaeol., 26, 1972, p. 87 și urm.

destul de plauzibil practicate și de cai, rude apropiate ale zebrelor, care înțepind și astăzi migrații în căutarea hranei.

Studii în savanele africane din Serengeti, așadar tot într-un climat arid (provocat însă de precipitații de vară reduse și de evaporare intensă) au dus la constatarea unei succesiuni bine definite, constante, a migrației tuturor speciilor de ierbivore. Această succesiune este condiționată de caracteristicile fiziologice proprii fiecărei specii de ierbivore și corelată cu evoluția cuverturii vegetale. Primele migrează zebrele mai tolerante față de conținutul ridicat de hidrocarbonate din constituenții celulari ai plantelor; ele sînt urmate de antilopele mari, care necesită o dietă bogată în proteine, pe care le găsesc în citoplasma frunzelor tinere din etajele inferioare ale ierbaceelor, a căror creștere a fost stimulată de reducerea înălțimii tulpinilor de către zebre; ultimele vin animalele cele mai mici, gazelele, consumatoare ale unei cantități mici de hrană dar, tocmai de aceea, în mod obligatoriu foarte bogată în proteine fructele de la nivelul pămîntului, care devin mai lesne accesibile după consumarea părților superioară ale plantelor de către ierbivorele din valul precedent de migrație³⁰. Cu alte cuvinte, în lanțul perfect al ecosistemului, fiecare verigă pregătește terenul pentru veriga următoare. Reducerea populației din speciile animale, datorită bolii sau vînzării ei excesive, provoacă un dezechilibru ce se face resimțit asupra speciei sau speciilor care îi urmează.

Nu există nici un temei să credem că spre finele pleistocenului vegetația unei microregiuni ar fi suportat presiunea neîntreruptă a unui număr mare de ierbivore diverse care deci ar fi fost constrînse să se deplaseze. Dacă succesiunea în migrație se producea în ordinea oarecum descrescîndă a taliei animalelor, atunci de la Lespezi primele ar fi plecat bovinele mari, urmate de cervidele mari, de cal, iar renul ar fi încheiat coloana. Omului nu-i rămînea altceva mai bun de făcut decît să le urmeze.

Data fiind proximitatea celor două așezări gravetiene — Lespezi și Buda — literatura de specialitate a luat în discuție aparenta lor contemporaneitate, relevată de materialul litic. Este cazul să subliniem că distanța dintre ele este de numai 8 km, fiecare fiind inclusă în teritoriul de exploatare al celeilalte. Pe de altă parte, resturile de mamifere relevă diferențe demne de luat în considerație³²: a) la Buda masa speciilor este reprezentată de bour și bizon; b) dominarea cantitativă a renului și calului la Lespezi, cu o prezență constantă, dar cantitativ mică a bovinelor mari; c) dacă eșantioanele nu derutează, renii de la Buda erau, în medie,

30. R.H.V. Bell, *Scientific American*, July 1971, p. 86—93.

31. C. S. Nicolăescu-Plopșor și colab., *Materiale*, VII, 1961, p. 21—25, V. Căpitănu. C. Buzdugan, V. Ursache, *Materialele* VII, 1962, p. 141—144.

32. Resturile osoase recuperate din săpăturile de la Buda au fost destul de numeroase (minimum 1600 piese determinate). Din păcate, ele au fost împărțite între colectivele de cercetare de la București și Iași, ceea ce a avut consecință valorificarea lor prin note parțiale și unilaterale (Cf. Al. Bolomey, *Materiale* VII, 1962, p. 25—27; O. Necrasov și M. Bulai—Știrbu, *Carpica*, 4, 1971, p. 7—20) și imposibilitatea unei analize detaliate a întregului lot, analiză pe baza căreia s-ar fi putut cîștiga cu siguranță mai multe informații privind modul de căsăpire a animalelor omorîte, conservarea diferențiată a diverselor părți scheletice etc.

mai mari (fig. 3—4). Materialul exclude presupunerea unei omorări selective — masculii la Buda, femeile la Lespezi — căci, după cum reiese din analiza coarnelor, în cea din urmă stațiune numărul exemplarelor de masculii este cel mai mare.

Numai alte două ipoteze rămân de discutat a) Lespezii și Buda erau contemporane și, din cele expuse anterior, Lespezii reprezentau o stațiune sezonieră, de toamnă și primăvară, în timpul locuirii ei exploatându-se toate speciile ce migrau în lungul văii Bistriței, în vreme ce Buda constituia așezarea de bază, în care erau exploatate mai cu seamă animalele din hinterlandul văii Bistriței (mai exact din dealurile și bazinele interfluviului Bistrița-Tazlău, cuprinse în teritoriul de exploatare al așezării); b) nu erau contemporane și diferența lor în timp justifică deosebirea de specii exploatate. Personal înclinăm către această a doua ipoteză, în sensul că Buda ar fi timpurie, datînd dintr-o vreme de condiții optime pentru ren, ceea ce se manifestă prin talia mai crescută a populației. Se pare că „renul... poate supraviețui mai multe generații, dar va degenera (sublinierea noastră) și nu va fi capabil de supraviețuire în timpul iernilor excepțional de umede“³³.

S-ar părea că în intervalul Lespezi 16—15 000 ani î.e.n. degenerarea intervenise deja, deci iernile erau reci și umede și viețuirea renului pe teritoriul Moldovei se apropia de sfîrșit. Din cite știm, cea mai tirzie atestare a sa în zone apropiate este de circa 12 000 î.e.n. (la Moldova V/2, pe Nistru)³⁴ Nu omul va fi fost vinovatul acestei dispariții, fiind, de fapt, mai mult o retragere a turmelor impusă de iernile tot mai umede și de verile tot mai calde. Nu îl mai întîlnim în ultimul nivel de locuire de la Stînca Ripiceni³⁵, nici la Ripiceni-Izvor (pe Prut).

Mult mai euriterm decît partenerul său renul, calul a supraviețuit modificărilor climatice tardiglaciare. Îl regăsim într-un mediu cultural tardenoazian, cînd apare ca un „relict pleistocen“ alături de bovine în nivelele inferioare de la Erbiceni (jud. Botoșani). Fiind încă destul de strict legat de un regim alimentar dominant ierbos, va fi substituit, probabil cînd pădurile se extind în Cîmpia Moldovei, de cerbul roșu și de mistreț, substituie ce se produce chiar în grosimea depozitelor de la Erbiceni.

33. Chr. Vibe, *Arctic animals in relation tot climatic fluctuations*, Kobenhaven, 1967, p. 153.

34. R. G. Kleis, op. cit. p. 22—23.

35. N. N. Moroșan, *Le Pléistocène et le Paléolithique de la Roumanie du Nord-Est*, Anuarul Inst. Geol. al Rom., XIX, 1938, p. 3—147.

36. Cel puțin în final mă simt obligată să subliniez că interpretarea materialelor osoase de la Lespezi a fost în mare măsură influențată de dialogul stimulat cu D.A. Sturdy, aflat în România cu o bursă de studii la începutul anilor '70.

**CONSIDERATIONS SUR LES RESTES DES MAMIFÈRES
DE LA STATION GRAVETTIEENNE DE LESPEZI-LUTĂRIE (DEP. BACĂU)
RÉSUMÉ**

La station gravettienne de Lespezi se trouve sur un promontoire terrassiforme sur la rive droite de la Bistrița, flanquée par les Souscarpathes Orientaux. Les fouilles (1962—68) ont porté sur une surface de 837 m². Dans les dépôts loessoides à consistance uniforme, qui ont souffert des perturbations à la suite de phénomènes diluviaux et colluviaux, les foyers — partiellement superposés — ont été le point de départ pour la reconnaissance de six niveaux d'habitat, quoi que l'espace intermédiaire entre ceux-ci n'ait pas été tout à fait stérile au point de vue archéologique. Les quelques datations C¹⁴ situent l'habitat entre ± 16.000 —15.000 B.C.

L'ostéologue n'a point participé aux fouilles, pendant lesquelles on n'a pas pratiqué le tamisage.

La répartition des espèces de mammifères selon les niveaux d'habitat est synthétisée dans le tableau nr. 1 (nr. de pièces, nr. minim d'individus). Il en résulte une présence constatée et dominante des restes squelettiques du renne et des chevaux, accompagnés d'une moindre quantité, mais également constante, d'ossements de grands bovidés (bisons, probablement aurochs aussi) et des grandes cervidés (élan, peut être aussi *Megaloceros*).

L'analyse des bois de renne révèle une chasse particulièrement active en automne (octobre-novembre), vraisemblablement prolongée durant toute la saison froide et pendant le printemps (fig. 1), mais il n'y a aucun indice d'animaux tués pendant les mois de juin-juillet. Cette constatation corroborée aux exigences écologiques de l'espèce, nous ont suggéré l'hypothèse que pendant l'été les rennes se retireraient vers le nord, le long de la vallée de la Bistrița. Un indice en ce sens est offert par la station gravettienne de Poiana Cireșului, située à quelques 60 km en amont, où l'on n'a trouvé que des dents et des os de renne, sans aucun fragment de bois. Étant donné l'association de plusieurs espèces d'herbivores dans le même territoire et leur pression écologique aussi bien réciproque, que sur la végétation, on peut supposer que tous les troupeaux changeaient leur terrains de pâturage selon les saisons. Faute de ressources alimentaires, la communauté humaine les aurait suivi. C'est pourquoi nous considérons le site de Lespezi comme une station temporaire.

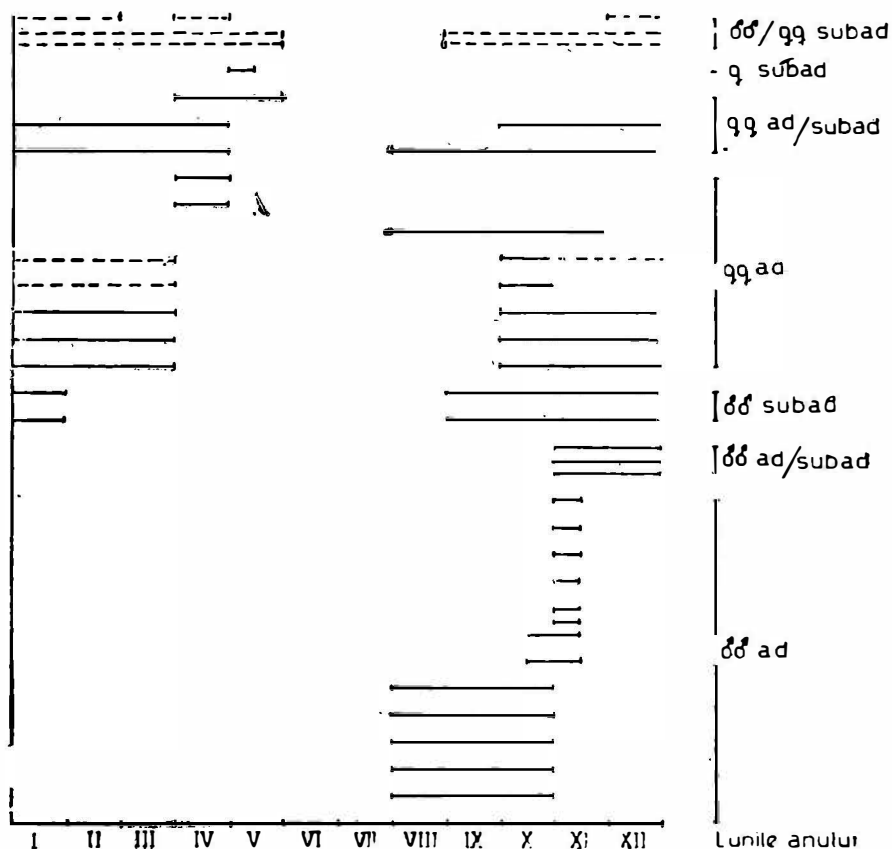
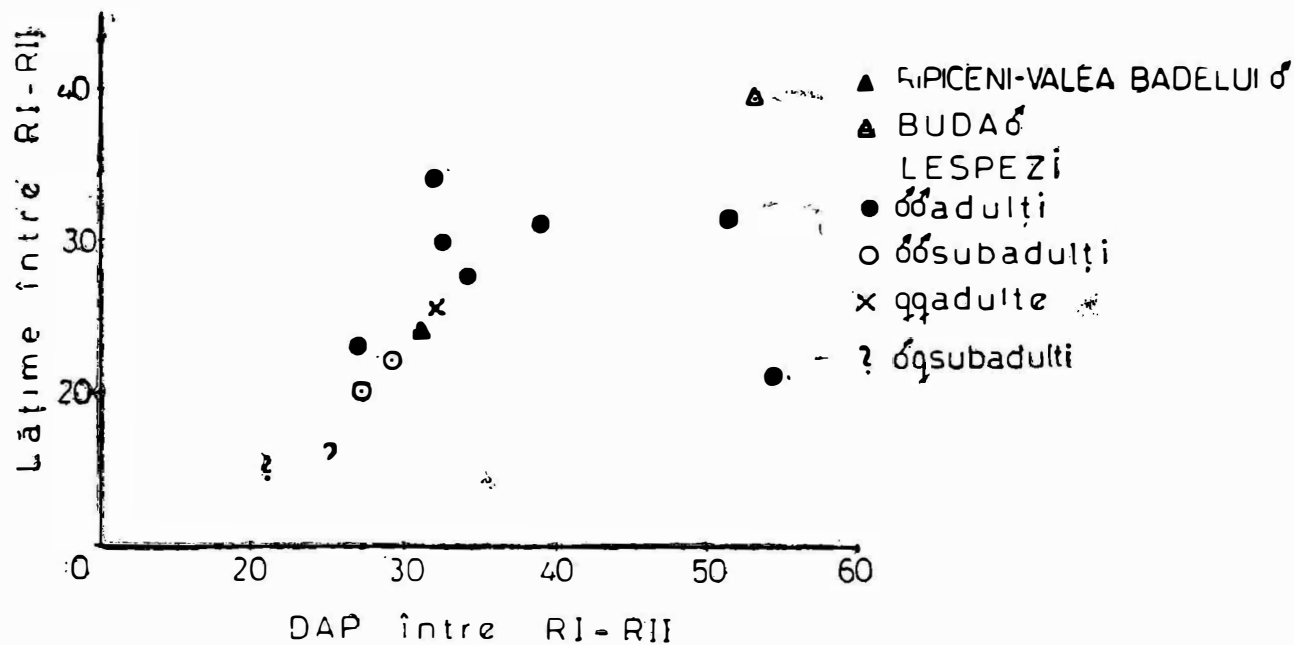

Fig. 1 Intervalele de timp în care au putut fi omorâți renii de la Lespezi (după analiza coarnelor)

Fig. 1 Reconstitution des intervalles de temps pendant lesquelles les rennes de Lespezi ont été abattu (d'après l'analyse des bois).

LESPEZI Ren - dimensiuni coarne

Fig. 2, Renne : dimensions des bois

Fig. 2, Ren - dimensiuni coarne

HUMERUS : Lățimea frohlei

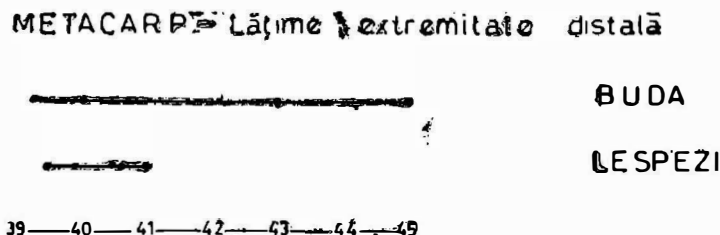
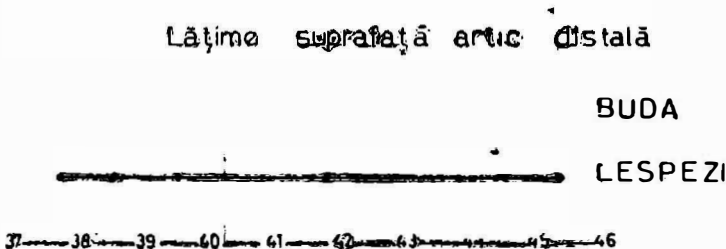
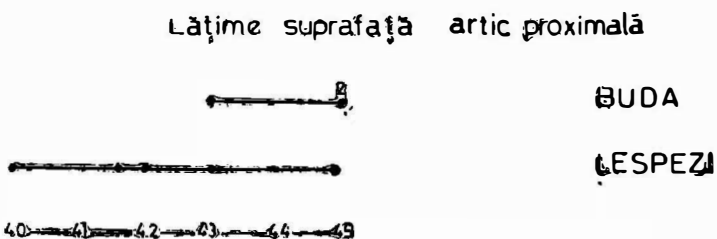
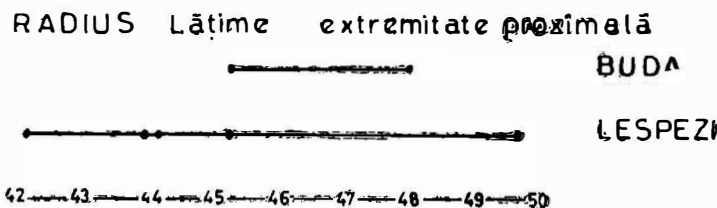
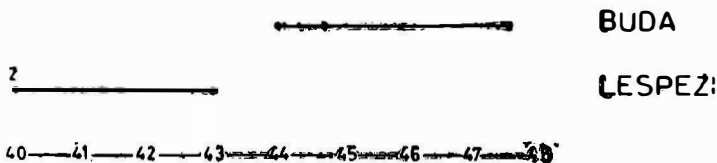

Fig. 3, Renne : quelques paramètres des membres antérieurs
Fig. 3, Ren : cțiva parametri ai membrului toracic

TIBIA .Lățime extremitate distală

BUDA

LESPEZI

P. STANIȘTEI III

34—35—36—37—38—39—40—41—42—43—44

ASTRAGAL: Lungime laterală

BUDA

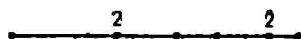
LESPEZI

41—42—44—45—46—47—48—49—50

Lățime distală

BUDA

LESPEZI

24—25—26—27—28—29—30—31

CALCANEU: Lungime

BUDA

LESPEZI

85—87—89—91—93—95—97—99—101—103—105

Fig. 4, Renne : quelques paramètres des membres postérieurs.
 Fig. 4, Ren : câțiva parametri ai membrului pelvin

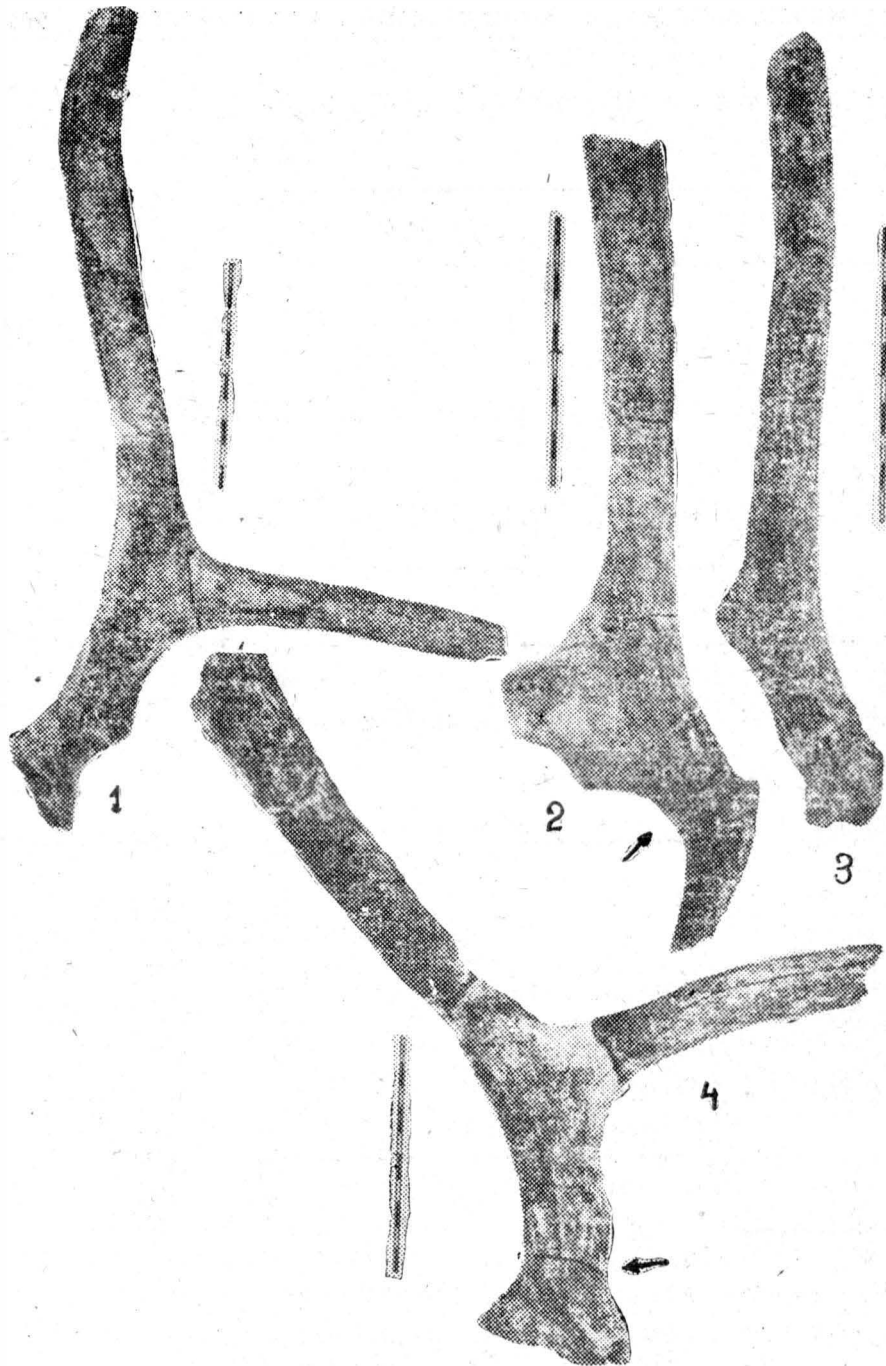

Fig. 5, Renne : bois de massacre (mâles) ; 2 et 4 à sillons précédant la chute des bois
 Fig. 5, 1—4 Ren : coarne pe pedicul (masculi) ; 2 și 4, cu linie premergătoare desprinderii

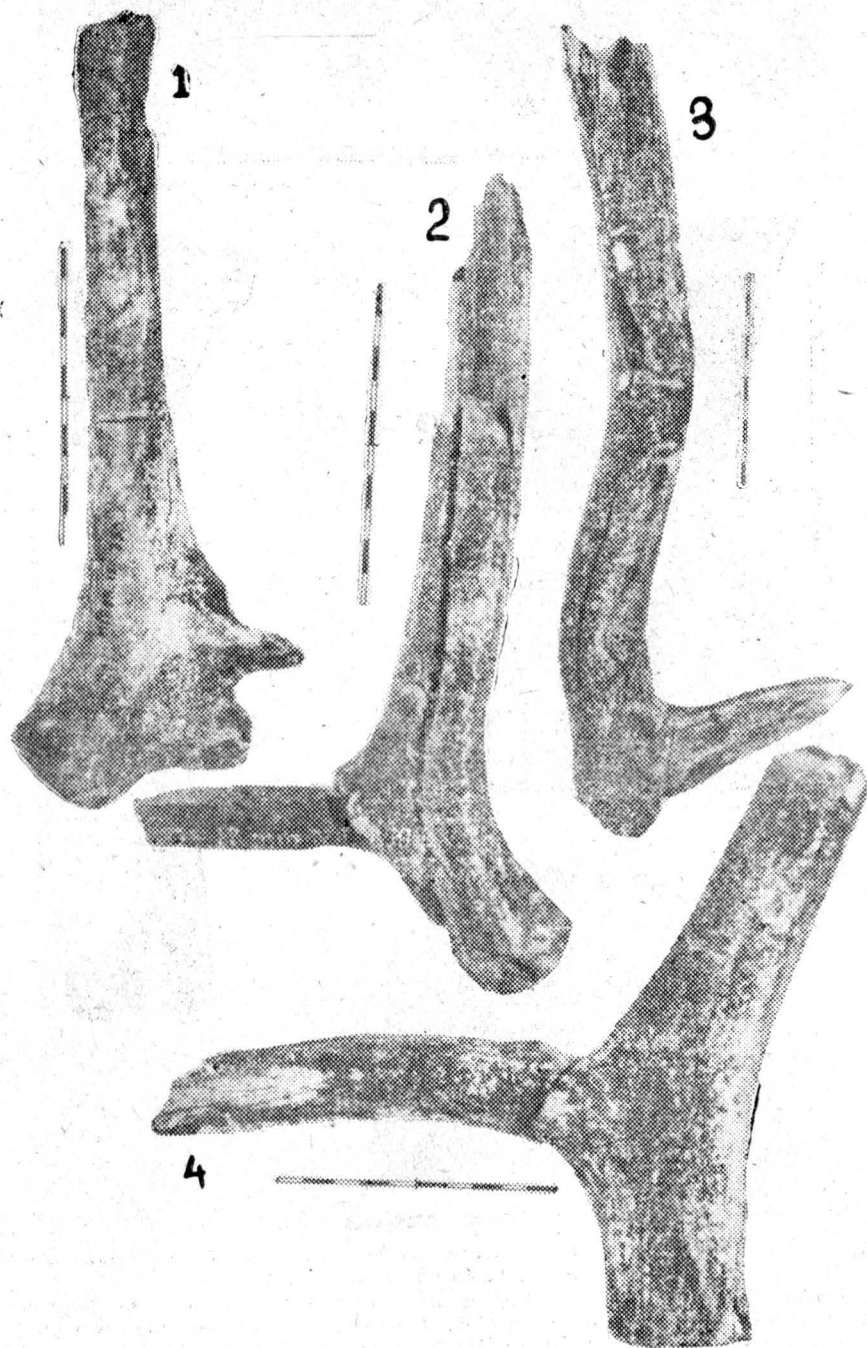

Fig. 6, Renne : bois chutés (mâles)

Fig. 6 Ren : coarne căzute (masculi)

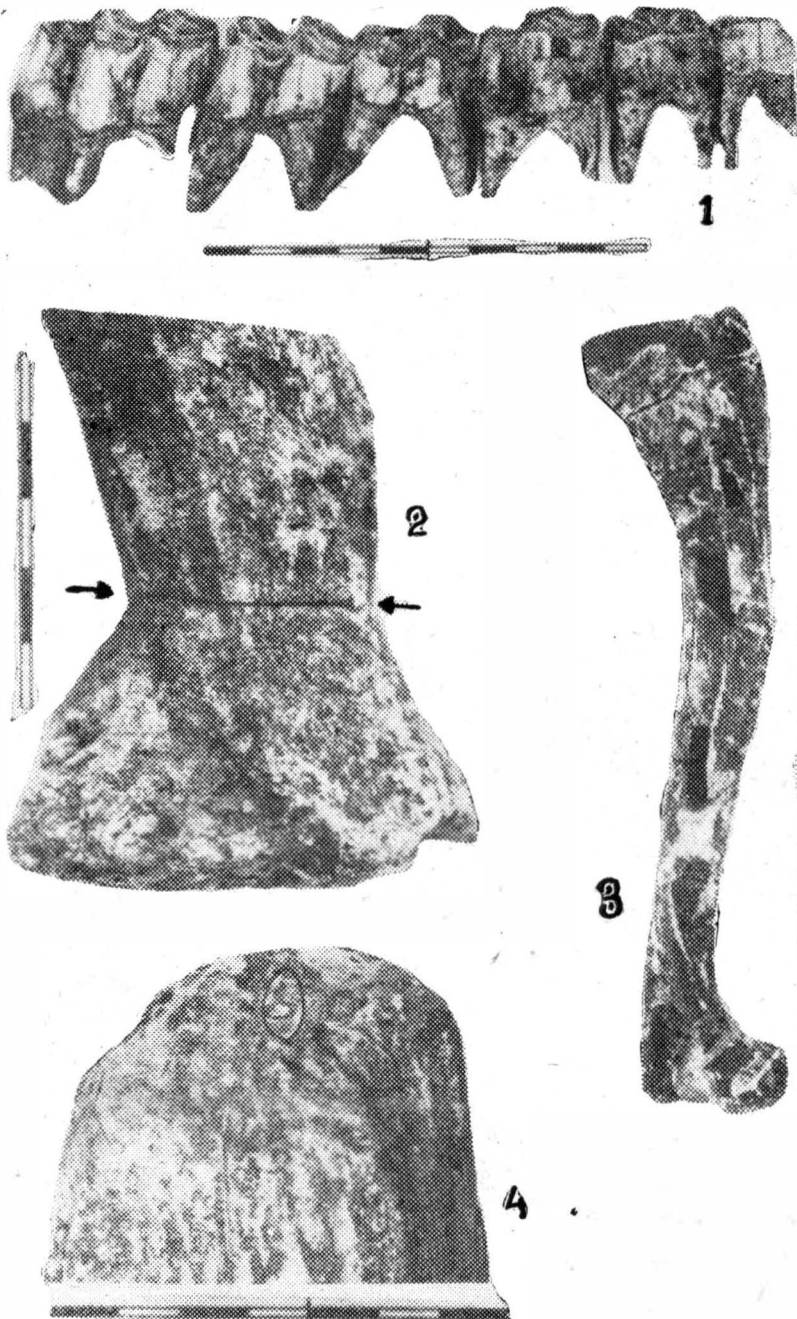

Fig. 7, 1, Elan : série dentaire inférieure droite ; 2, renne : base de bois à sillon précédant la chute (v. fig. 5/4) ;

3. loup : humerus droit ; 4, mammouth : taille d'un fragment de défense.

Fig. 7, 1, Elan : Serie dentară inferioară dreaptă ; 2, ren : bază de corn cu linie premergătoare desprinderii (v. fig. 5/4) ; 3. lup : humerus drept ; 4 mamut : tăietura unui fragment de defensă.

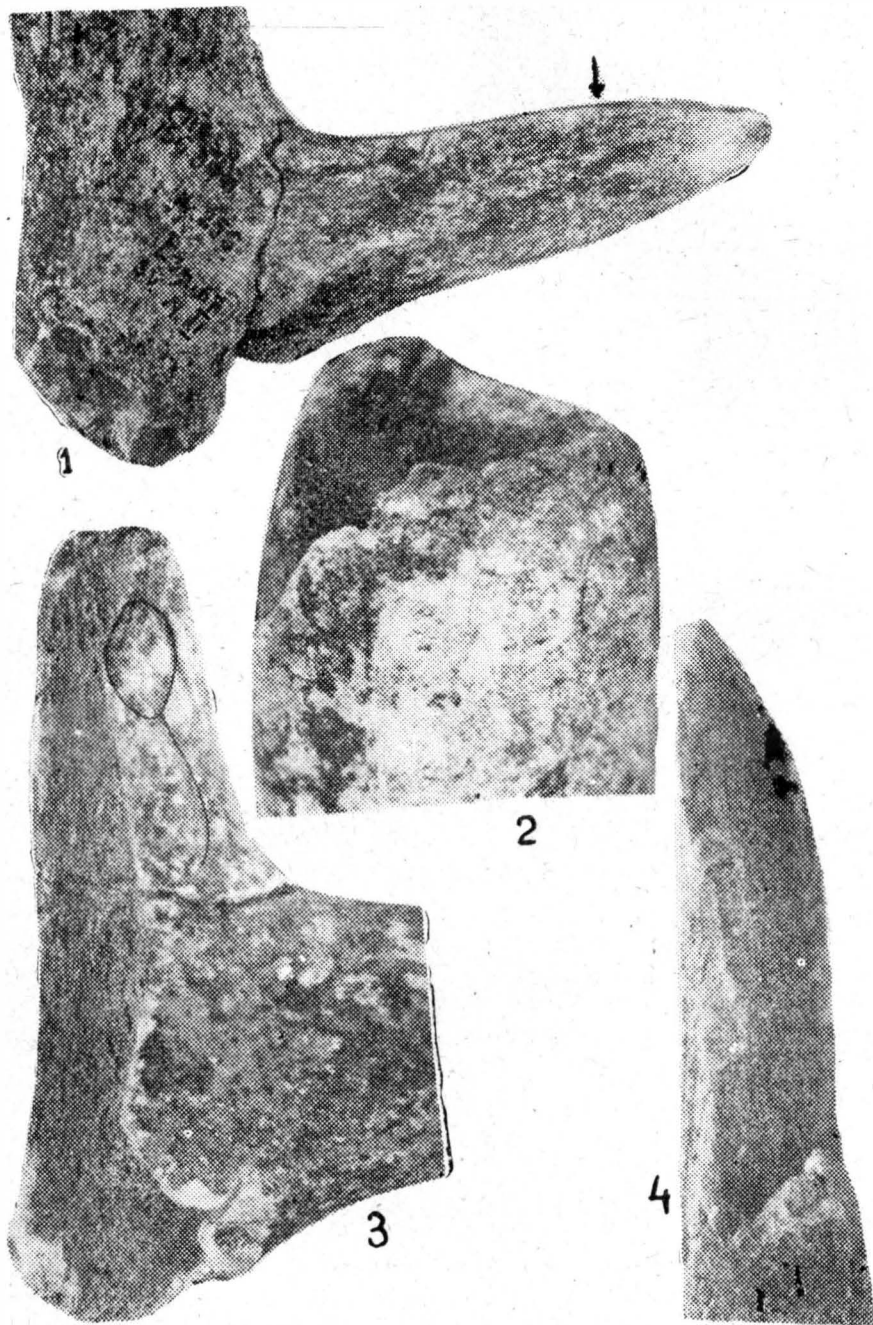

Fig. 8, 1—4 Renne : tailles de bois (échelles diverses).
 Fig. 8, 1—4 Ren : detalii de spargere a coarnelor (scări diverse).